

De adel in Noord-Brabant, 1814-1918

Voor mijn vader en moeder en voor Geert

De adel in Noord-Brabant, 1814-1918

*Groepsvorming, adellijke levensstijl
en regionale identiteit*

KLAASJE DOUMA

Zuidelijk
Historisch
Contact

Hilversum, Verloren 2015
Tilburg, Zuidelijk Historisch Contact

Deze publicatie is mede tot stand gekomen dankzij de financiële steun van:
Prof. dr. H.F.J.M. van den Eerenbeemtfonds.

Deze publicatie kwam tot stand onder auspiciën van:

Voor informatie, abonnementen en bestellingen:

www.uitgeverij-zhc.nl

www.verloren.nl

Afbeeldingen op het omslag: Regionaal Archief Tilburg, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, Stadsarchief 's-Hertogenbosch.

ISBN 978-90-8704-543-2

Deze uitgave is tevens verschenen als proefschrift aan Tilburg University.

De bijlagen bij dit boek zijn te raadplegen op de site van de uitgeverij: www.verloren.nl/downloads.

© 2015 Stichting Zuidelijk Historisch Contact & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

Opmaak: Rombus, Hilversum

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht

Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Afkortingen	II
Voorwoord	13
I Inleiding	15
1.1 Inleiding	15
1.1.1 <i>'Brabant' en het onderzoek naar 'Brabant'</i>	18
1.1.2 <i>State of the art van het adelsonderzoek</i>	20
1.1.3 <i>Waarom identiteit?</i>	25
1.2 Het Nederlandse eliteonderzoek	27
1.2.1 <i>Prosopografie</i>	28
1.2.2 <i>'Aristocratisering' of 'verdeftiging'?</i>	30
1.2.3 <i>Aristocratisering</i>	33
1.2.4 <i>Familiegeschiedenis</i>	35
1.2.5 <i>Nogmaals prosopografie</i>	38
1.2.6 <i>Amsterdamse elites</i>	41
1.2.7 <i>Familieleven</i>	43
1.2.8 <i>Patriciaat en adel</i>	46
1.3 Het Nederlandse adelsonderzoek	49
1.3.1 <i>Adel aan het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw</i>	50
1.3.2 <i>Adel in de negentiende en twintigste eeuw</i>	52
1.3.3 <i>'Notabelenelite' en het standsdefensief</i>	57
1.3.4 <i>De huidige adel</i>	59
1.4 De adel aan het woord	62
1.5 Onderzoeksthema's en concepten	66
1.6 Het onderzoek naar de adel in Noord-Brabant: vraagstelling	69
1.6.1 <i>Het concept identiteit en de verhouding met de overige concepten</i>	70
1.6.2 <i>Periodisering</i>	74
1.6.3 <i>Adel in Noord-Brabant: groepsvorming en identiteit</i>	75
1.7 Theorieën	78
1.7.1 <i>Toepassing van theorieën en concepten in elite- en adelsonderzoek</i>	78
1.8 Methodologie en bronnengebruik	85

2 Groepsportret van de adel in Noord-Brabant	89
2.1 Inleiding	89
2.2 Voorgeschiedenis	90
2.3 De adel in het Koninkrijk vanaf 1813	95
2.3.1 <i>Het instituut adel</i>	95
2.3.2 <i>Soorten adel en titels</i>	97
2.3.3 <i>De ontwikkelingen onder koning Willem I en koning Willem II</i>	101
2.3.4 <i>De verdere ontwikkelingen vanaf koning Willem III</i>	105
2.3.5 <i>Het prestige van de adel</i>	107
2.4 De adel in Noord-Brabant	109
2.4.1 <i>Een bijzondere situatie</i>	109
2.4.2 <i>Brabantse adel of adel in Brabant?</i>	111
2.5 De samenstelling van de adel in Brabant	111
2.6 Het adelsbeleid in Noord-Brabant	112
2.6.1 <i>Analyse van de benoemingen</i>	114
2.6.2 <i>Vergelijking van het landelijke en het 'Brabantse' adelsbeleid vanaf 1815</i>	122
2.6.3 <i>De inlijvingen in de 'Brabantse' adel</i>	124
2.6.4 <i>Verheffingen in de 'Brabantse' adel</i>	124
2.7 De houding van de Hoge Raad van Adel ten aanzien van de rekesten uit Noord-Brabant	130
2.8 Conclusie	135
2.9 Profiel van de adel in Noord-Brabant	136
2.9.1 <i>De adel in Noord-Brabant in enkele kerncijfers</i>	137
2.9.2 <i>De samenstelling van de adel in Noord-Brabant</i>	138
2.9.3 <i>Het demografisch profiel</i>	146
2.9.4 <i>Het profiel ten aanzien van het connubium</i>	157
2.9.5 <i>Het profiel ten aanzien van het convivium</i>	164
2.9.6 <i>Het sociaal-cultureel profiel</i>	166
2.9.7 <i>De adel in Noord-Brabant in vogelvlucht</i>	171
3 Connubium en convivium: adellijk en Brabants?	177
3.1 Inleiding	177
3.2 Het Brabantse familiecomplex	178
3.2.1 <i>Voorgeschiedenis</i>	179
3.2.2 <i>Protestantse familienetwerken</i>	180
3.2.3 <i>Rooms-katholieke familienetwerken</i>	184
3.2.4 <i>De ontwikkelingen binnen het Brabantse familiecomplex</i>	190
3.3 De betekenis van het huwelijk	194
3.3.1 <i>Huwelijksvoorwaarden</i>	194
3.3.2 <i>Uitnodigingsbeleid</i>	197
3.3.3 <i>Het huwelijksfeest</i>	201
3.4 Het belang van familiebanden	208
3.5 De sociale omgang met familie, vrienden en relaties	210
3.6 Feestelijke familiegebeurtenissen	211
3.6.1 <i>Geboorteberichten</i>	211

3.6.2	<i>Koperen en zilveren bruiloften</i>	213
3.6.3	<i>Geschenken</i>	218
3.7	Het overlijden en begrafenissen	220
3.7.1	<i>Rouwbrieven</i>	220
3.7.2	<i>Begrafenissen</i>	222
3.8	Vrienden en buren	224
3.9	'Herengezelschappen'	227
3.9.1	<i>De Bossche sociëteiten</i>	228
3.9.2	<i>Overige genootschappen</i>	236
3.9.3	<i>De rol van Brabantse edellieden in de Brabantse 'herengezelschappen'</i>	244
3.10	De Brabantse adel en landelijke ridderorden	246
3.11	Connubium en convivium: adellijk en Brabants?	248
4	De Brabantse edelman als politicus-bestuurder	253
4.1	Inleiding	253
4.2	De ridderschappen	254
4.2.1	<i>De ridderschappen vóór 1795</i>	254
4.2.2	<i>De ridderschappen vanaf 1814</i>	258
4.3	Provinciale Staten	261
4.3.1	<i>De provinciale reglementen</i>	262
4.3.2	<i>De samenstelling van Provinciale Staten</i>	264
4.3.3	<i>De verkiezingen van Statenleden in de ridderschap</i>	266
4.3.4	<i>Politieke ontwikkelingen in Provinciale Staten</i>	271
4.3.5	<i>De verkiezingen in Provinciale Staten</i>	274
4.3.6	<i>De Provinciale Staten na 1850</i>	280
4.3.7	<i>De Provinciale Staten in vergelijkend perspectief</i>	284
4.4	De Tweede Kamer	284
4.4.1	<i>De personele samenstelling van de Tweede Kamer</i>	285
4.4.2	<i>Politieke stromingen onder adellijke Tweede-Kamerleden</i>	289
4.4.3	<i>De politieke stellingnames van Brabantse Tweede-Kamerleden</i>	292
4.5	De Eerste Kamer	297
4.5.1	<i>De personele samenstelling van de Eerste Kamer</i>	297
4.5.2	<i>Politieke stromingen onder adellijke Eerste-Kamerleden</i>	301
4.5.3	<i>De politieke stellingnames van Brabantse Eerste-Kamerleden</i>	302
4.6	De adel in de landelijke politiek	305
4.7	De Brabantse edelman als 'politicus'?	306
5	De Brabantse landadel	311
5.1	Inleiding	311
5.2	Adel en grondbezit	311
5.2.1	<i>De adel in Noord-Brabant en grondbezit</i>	312
5.3	Facetten van de band tussen adel en plaatselijke omgeving	328
5.3.1	<i>De adel als weldoener</i>	330
5.3.2	<i>De adel en de kerkelijke gemeenschap</i>	334
5.3.3	<i>De Brabantse adel en de dorpsamenleving</i>	337

5.4	De adel en het dorp tijdens publieke gebeurtenissen	338
5.4.1	<i>De adel en dorpsverenigingen</i>	341
5.5	Inleiding uitvaarten	343
5.6	Adellijke uitvaarten in Noord-Brabant	345
5.7	In herinnering blijven	350
5.7.1	<i>Protestanten</i>	350
5.7.2	<i>Rooms-katholieken</i>	350
5.8	Materiële herinneringscultuur	351
5.8.1	<i>Rouwborden en grafmonumenten</i>	351
5.8.2	<i>Familiegraven</i>	354
5.9	Adellijk leven op een Brabants landgoed	361
5.9.1	<i>Het buitenplaatslandschap rondom 's-Hertogenbosch</i>	363
5.9.2	<i>Het adellijk landgoed en familiebesef</i>	363
5.9.3	<i>De adellijke buitenplaats en het leven volgens de seizoenen</i>	365
5.9.4	<i>Het decor van het landadellijk leven</i>	366
5.9.5	<i>Drie voorbeelden: Zwijnsbergen, Eckart en Heeswijk</i>	372
5.10	De jacht: adellijk vermaak en serieuze bezigheid	382
5.10.1	<i>Regels en wetten ten aanzien van de jacht</i>	382
5.10.2	<i>De jacht en sociabiliteit</i>	388
5.10.3	<i>De identiteit van de adellijke jager</i>	391
5.10.4	<i>De betekenis van de jacht voor de Brabantse edelman</i>	396
5.11	De Brabantse landedelman	397
6	Edelen in en buiten de ridderschap: adellijk en Brabants?	399
6.1	Inleiding	399
6.2	De ridderschappen vóór 1795	399
6.3	De ridderschappen van 1814 tot 1850	400
6.3.1	<i>Reglementen van de ridderschap van Noord-Brabant en andere ridderschappen</i>	401
6.3.2	<i>De betekenis van de reglementen</i>	405
6.4	Samenstelling van de ridderschap van Noord-Brabant van 1814 tot 1850	408
6.4.1	<i>Benoemingen in de ridderschappen</i>	408
6.4.2	<i>Admissies in de ridderschappen van 1814 tot 1850</i>	410
6.4.3	<i>Karakteristieken van de ridderschappen van 1814 tot 1850</i>	419
6.4.4	<i>Het karakter van de ridderschap van Noord-Brabant van 1814 tot 1850</i>	432
6.5	De bijeenkomsten van de ridderschap van Noord-Brabant van 1814 tot 1850	433
6.5.1	<i>Vergaderingen</i>	433
6.5.2	<i>Organisatie</i>	436
6.5.3	<i>Betrokkenheid</i>	440
6.5.4	<i>De financiën van de ridderschap</i>	446
6.5.5	<i>Conclusies ten aanzien van de bijeenkomsten</i>	447
6.6	De ridderschappen van 1814 tot 1850 samengevat	448
6.7	Overgangsjaren van 1848 tot 1852	448
6.8	Ridderschappen van 1850 tot 1918	451
6.8.1	<i>Reglement van de ridderschappen na 1850</i>	451

6.9	Samenstelling van de ridderschap van Noord-Brabant van 1850 tot 1918	453
6.9.1	<i>Admissies van 1850 tot 1918</i>	453
6.9.2	<i>Karakteristieken van de ridderschap van 1850 tot 1918</i>	454
6.9.3	<i>Karakter van de ridderschap van Noord-Brabant na 1850</i>	458
6.10	Bijeenkomsten van de ridderschap van Noord-Brabant van 1850 tot 1918	459
6.10.1	<i>Vergaderingen</i>	459
6.10.2	<i>Betrokkenheid</i>	460
6.10.3	<i>Het diner</i>	465
6.10.4	<i>Het fonds</i>	466
6.11	De ridderschappen van 1850 tot 1918 samengevat	466
6.12	Regionalisme	467
6.12.1	<i>Eenwording en identiteit</i>	468
6.12.2	<i>De identiteit van de Brabanders</i>	469
6.12.3	<i>De rol van de Brabantse adel bij de ontwikkeling van een regionale identiteit</i>	478
7	Conclusies	481
7.1	Inleiding	481
7.2	Globaal beeld van de adel in Noord-Brabant	482
7.3	Groepsvorming en gedrag van Brabantse edellieden	484
7.3.1	<i>De betekenis van de familie</i>	485
7.3.2	<i>Verwantschapsnetwerken en de betekenis van gebeurtenissen binnen die netwerken</i>	488
7.3.3	<i>Sociale netwerken en hun betekenis</i>	491
7.3.4	<i>De Brabantse edelman als professional, bestuurder en politicus</i>	492
7.3.5	<i>Brabantse landadel</i>	496
7.4	Hoe adellijk was de ridderschap van Noord-Brabant?	498
7.5	Tot slot	503
7.6	Nader onderzoek	505
	Summary	507
	Lijst van archivalia	521
	Literatuur	534
	Register	556

Afkortingen

AHRvA	Archief van de Hoge Raad van Adel
ARP	Anti-Revolutionaire Partij
AsA	Archief van de sociëteit Amicitia
ASC	Archief van de 'Vereniging Sociëteit Casino'
ASV	Advocaat P. Schlesinger en W.A. Verhellouw
AsZA	Archief van de sociëteit de Zwarte Arend
CdK	Commissaris der Koningin
CDV	Collectie De Visser
CGKW	Charters Provinciaal Genootschap van K & W
CHNHK	Classis 's-Hertogenbosch Nederlandse Hervormde Kerk
CHU	Christelijk Historische Unie
CvV	Cuypers van Velthoven
DJvZ	Familie De Jonge van Zwijnsbergen
DOCV	Documentatie Vught
GH	Gemeentebestuur Helvoirt
GKW	Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen
GSO	Gemeentebestuur Sint-Oedenrode
GV	Gemeentebestuur Veghel
HA	Heerlijkheid Asten
HD	Heerlijkheid Dieden
HG	Heerlijkheid Geffen
HH	Huis Haanwijk
HKH	Huisarchief Kasteel Heeze
HLoZ	Heerlijkheid Loon op Zand
H.R. Rijk	Heilige Roomse Rijk
HRvA	Hoge Raad van Adel, 's-Gravenhage
ILVB	Illustre Lieve Vrouwe Broederschap
KB	Koninklijk Besluit
NAV	Nederlandse Adelsvereniging
NCB	Noordbrabantsche Christelijke Boerenbond
NHGV	Nederlandse Hervormde Gemeente Vught
NL-BdSA	Stadsarchief Breda
NL-EhvRHCE	Regionaal Historisch Centrum Eindhoven
NL-HtBHIC	Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch
NL-HtSA	Stadsarchief 's-Hertogenbosch, 's-Hertogenbosch

NL-TbRAT	Regionaal Archief Tilburg
NNBW	<i>Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek</i>
PBNBr	Provinciaal Bestuur Noord-Brabant
PR	Pels Rijcken
RNBBr	Ridderschap van Noord-Brabant
SB	Soeverein Besluit
SvO	Familie Smits van Oijen
VdB	Familie van der Bruggen van Croy
VDB	Vrijzinnig-Democratische Bond
VdMdlC	Familie Van de Mortel-De La Court
VHE	Familie Van Heusden
VHO	Familie Van Hogendorp
vL	Familie van Lanschot
ZM	Zijne Majesteit

Voorwoord

Aan de totstandkoming van dit boek ging een langdurig proces vooraf, waarbij het niet alleen gaat om de laatste jaren die in het teken hebben gestaan van het onderzoek naar de adel in Noord-Brabant. Ook al die jaren daarvoor, waarin mijn belangstelling voor (cultuur)historie meer of minder heeft gesluimerd, hebben uiteindelijk geleid tot dit tastbare resultaat. Dat proces begon al tijdens een jeugd waarin lezen een belangrijke plaats innam. Regelmatig bezocht ik de jeugdbibliotheek om daar boeken over historische personen of gebeurtenissen te lenen. Op de lagere school kreeg ik verschillende jaren les van leerkrachten die met hun spannende verhalen en hun enthousiasme over historische boeken mijn interesse verder aanwakkerden.

Toch koos ik na de H.B.S. niet voor de (cultuur)historische richting. Dat de belangstelling voor cultuurwetenschappen wel was blijven sluimeren, bleek toen ik voor mijn studie aan de Open Universiteit niet koos voor het beoogde vak (bedrijfs)economie, maar voor een studie cultuurwetenschappen. Het maakte vervolgens niet meer uit dat een aantal van de aangekondigde cursussen niet doorging, want toen was ik allang door het vak gegrepen. Mijn scriptie over de bewoners van het kasteel Heeze bracht mij, dankzij de medewerking van de familie Van Tuyll van Serooskerken en de enthousiaste ondersteuning van archivaris Carel Smit uit Heeze, in aanraking met de uitdagingen van een familiearchief. Ik kwam erachter hoe geweldig het is in zo'n archief onderzoek te kunnen doen. Tevens werd mijn belangstelling voor adelsgeschiedenis gewekt.

Op advies van mijn scriptiebegeleider dr. Pieter Stokvis benaderde ik prof. dr. Arnoud-Jan Bijsterveld met de vraag of een promotieonderzoek tot de mogelijkheden behoorde. Dankzij zijn enthousiaste medewerking kon ik aan mijn onderzoek beginnen en op dat enthousiasme en zijn ondersteuning heb ik de volgende dertien jaar steeds een beroep mogen doen. Hij stimuleerde en corrigeerde waar nodig en paste zich geduldig aan mijn tempo aan. De adviezen van prof. dr. Yme Kuiper, die in de laatste jaren als mede-promotor fungeerde, hebben bijgedragen aan een hechtere theoretische fundering van het onderzoek. Beide promotores hebben mij onder het motto 'less is more' gestimuleerd keuzes te maken en waar nodig te schrappen. Ook ik heb moeten leren mij te conformeren aan een belangrijk principe van goed onderzoek, namelijk 'to kill my darlings'.

In de lange periode van het onderzoek heb ik gebruik kunnen maken van de hulp van talloze bibliotheek- en archiefmedewerkers. In het bijzonder wil ik de medewerkers van de Brabant Collectie, het Brabants Historisch Informatie Centrum en de Hoge Raad van Adel noemen. Zij dachten met mij mee en gaven mij de nodige adviezen. Voor de afbeeldingen in dit boek kon ik daarnaast een beroep doen op het Regionaal Archief in Tilburg, het Regionaal Historisch Centrum in Eindhoven, en de Stadsarchieven in Breda en

's-Hertogenbosch. Mijn bijzondere dank gaat uit naar jonkheer Van Meeuwen en de heer Van de Mortel die mij toestemming gaven om in de onder hun beheer staande archieven onderzoek te doen in niet-openbare archiefstukken. Met de eerste had ik een plezierig gesprek over mijn onderzoek, waarin hij zich afvroeg of de Brabantse adel wel zo adellijk was. Het ging volgens hem toch vooral om een stel 'Bossche heren'. Ik heb dankbaar gebruik gemaakt van materiaal waarover Ottie Thiers uit Vught en Sjaak de Waal uit Helmond vanwege hun eigen onderzoek beschikten en dat zij mij ter hand hebben gesteld.

Ik prijs mij gelukkig met de medewerking en ondersteuning die ik van zo velen mocht ontvangen. De meeste dank gaat echter uit naar mijn vader en moeder en mijn echtgenoot. De eersten hebben mij gestimuleerd mijn eigen keuzes te maken en stonden daar dan ook achter. Zij hebben al die jaren meegeleefd met en waren geïnteresseerd in mijn tocht op het pad van de wetenschap. Geert was vooral mijn steun en toeverlaat aan het thuisfront. Hij zorgde ervoor dat ik weer op het rechte pad kwam als ik afdwaalde en mijn aandacht te veel richtte op andere zaken. Hij was de vriendelijke maar noodzakelijke 'slavendrijver' zonder wie ik de eindstreep wellicht niet gehaald had. Daarom wil ik dit boek vooral aan hen opdragen.

Heeze, augustus 2015